

J. Hemels, *De pers onder het juk van een fiscale druk* (Met een bibliografie van postdoctorale publikaties van J. M. H. J. Hemels 'Vijftientig jaar publiek maken, 1967-31 januari 1992' onder redactie van Janne Reessink; Amsterdam: Otto Cramwinckel, 1992, 200 blz., f37,50, ISBN 90 71894 42 8).

In 1992 was prof. dr. J. M. H. J. Hemels, hoogleraar communicatiewetenschap en persgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, vijftientig jaar werkzaam in het wetenschappelijk onderwijs. Ter gelegenheid daarvan bundelde hij een aantal van zijn studies over de persgeschiedenis die betrekking hebben op de verhouding overheid-dagbladpers.

In het eerste deel staan centraal aspecten van en kanttekeningen bij het dagbladzegel als twistappel tussen pers en overheid. Dit gedeelte vormt een aanvulling en soms een correctie op zijn Nijmeegse dissertatie: *De Nederlandse pers voor en na de afschaffing van het dagbladzegel in 1869* (Assen, 1969). Hemels toont aan, dat in 1674 in Holland wel een indirecte belasting (impost) geheven werd op nieuwspapieren, kranten en dergelijke, maar dat het zegelrecht een vinding is van Britse oorsprong. In 1712 werd de Stamp Act in Groot-Brittannië afgekondigd. Daar ligt de oorsprong van de zegelbelasting, die pas wereldwijd een omstrede zaak werd, toen de bewoners van de Britse kolonies in Noord-Amerika er moord en brand over begonnen te schreeuwen. In 1765 legde het Britse parlement deze *stamp tax* op aan de Amerikanen om ze mee te laten betalen aan de torenhoog gestegen kosten van de strijd tegen de Fransen en de indianen daar. Overigens werden niet alleen kranten en tijdschriften, maar alle bedrukte papieren aan deze belasting onderworpen. Tijdens Jozef II werd ook in Oostenrijk in 1789 een zegelbelasting op kranten ingevoerd met het tweeledige doel: belastinginkomsten verwerven en de pers aan banden leggen. Ook de Engelsen hadden dit in 1712 op het oog, evenals na Jozef II de Fransen. Zij namen in 1797 deze vinding over van de Engelsen, toen het eerste revolutionaire vuur vol vrijheid en blijheid al lang gedoofd was. Via de binnenstormende Fransen kwam de zegelbelasting binnen de grenzen van het huidige Nederland. Een Maastrichtse krant van 13 april 1799, *De Post van de Neder-Maas*, toont het oudst bekende dagbladzegel op een Nederlandstalig persorgaan buiten Vlaanderen. Een eenmaal ingevoerde belasting is moeilijk af te schaffen, leert de geschiedenis. Tijdens de regering van koning Willem I werd het dagbladzegel nog uitgebreid tot tijdschriften en ingevoerde buitenlandse bladen. Afschaffing van het zegel kostte de liberale regeringen na de grondwetsherziening van 1848 nog twintig jaren. Ook zij konden deze inkomsten maar moeilijk missen en de conservatieven waren principieel tegen afschaffing. Pas het liberale ministerie Van Bosse-Fock verruilde deze belasting in 1869 voor die op jenever.

Het tweede deel van de bundel behandelt de verschillende pogingen van de Nederlandse overheid na 1869 om via belasting op advertenties, BTW-aanslagen of milieuheffingen de vaderlandse periodieken tot op de dag van vandaag toe te achtervolgen als waren zij melkkoeien of kippen met gouden eieren. De vijftigjarige herdenking van de afschaffing van 'de vuile vinger van de fiscus', evenals de vijfenzeventigjarige (in 1944!) en natuurlijk het eeuwfeest, waarbij Hemels' dissertatie verscheen, worden door de auteur uitvoerig belicht.

Hoewel het tweede deel minder samenhang vertoont dan het eerste deel van de bundel geeft het geheel een verhelderende en prettig leesbare aanvulling op de geschiedschrijving over de overheidsbemoeiing met de pers en de strijd om de vrijheid van drukpers in Nederland. Jammer is het dat zoveel informatie in de noten terecht gekomen is en er soms wel verstopt in lijkt. In dit geval zijn die een *must* voor elke geïnteresseerde lezer. Overbrenging van veel explicaties en toelichtingen naar de tekst zelf zou beter geweest zijn.

Het aan het einde van de bundel opgenomen overzicht van de vele publikaties van Hemels in de afgelopen vijftig jaar toont duidelijk de vooraanstaande plaats die hij in de persgeschiedenis in binnen- en buitenland verworven heeft.

G. A. M. Beekelaar

MIDDELEEUWEN

N. E. Algra, *Zeventien keuren en vierentwintig landrechten* (Tweede druk; Doorn: Graal, [1992], 493 blz., ISBN 90 74284 04 3).

In 1966 publiceerde N. E. Algra als Estrik XXXIX' de eerste studie over de 17 keuren en 24 landrechten, een belangrijk onderdeel van de ons overgeleverde rechtsteksten uit de gebieden waar ooit het in de middeleeuwen gevormde Oudfrieze recht van kracht is geweest. Hij gaf zijn studie 'De tekstfiliatie van de 17 keuren en 24 landrechten' toen de volgende ondertitel mee: 'Een voorbereidend onderzoek'. Nu, 25 jaar later, is met het boek *Zeventien keuren en vierentwintig landrechten* (eerste druk Doorn, 1991) het vervolg van dit voorbereidend onderzoek verschenen.

De studie bestaat uit drie gedeelten; het eerste deel gaat over het gebruikte bronnenmateriaal, het tweede over de achtergrond der bronnen en het derde over de inhoud van de keuren en landrechten. Bij zijn bestudering van het bronnenmateriaal betreft Algra ook de Latijnse, Middelnederlandse en Middelnederduitse versies van de 17 keuren en 24 landrechten. Deze versies zijn immers mede van belang voor het goede verstaan van de verschillende in het Oudfries gestelde teksten.

Of men de 17 keuren en 24 landrechten nu bestudeert als frisis of als rechtshistoricus, deze studie is van onschatbare waarde. Zij toont opnieuw aan, dat de taalkundige bestudering van de Oudfrieze teksten, die grotendeels van juridische aard zijn, hand in hand dient te gaan met rechtshistorische kennis om tot het beste resultaat te komen. Dit blijkt ook bij de schets van de achtergronden van de 17 keuren en 24 landrechten. Hierbij grijpt Algra de gelegenheid aan voorgoed, zo is te hopen, af te rekenen met het romantische beeld van de 'Frieze vrijheid', zoals dat in de negentiende eeuw gestalte kreeg. Voortbouwend op het werk van onder andere J. R. G. Schuur en O. Vries² maakt de schrijver duidelijk, dat het gaat om het vrij zijn van een landsheer, wat gelet op de staatkundige toestand van de andere gebieden in het Duitse Rijk een unieke situatie was.

De 17 keuren hebben naar alle waarschijnlijkheid gediend tot legitimatie van de Friese vrijheid in deze opvatting. De bakermat van deze keuren, die vermoedelijk al uit de elfde eeuw stammen, ligt dan ook naar alle waarschijnlijkheid in de Groningse Ommelanden, waar dit landsheerloze tijdvak al vrij vroeg begon. De 24 landrechten, die in de overgeleverde handschriften altijd onmiddellijk op de 17 keuren volgen en ook altijd in één adem met deze keuren genoemd worden, zijn jonger van datum. Het gaat hierbij vermoedelijk om een oorspronkelijk particuliere verzameling van een aantal uitspraken van één of meer zogenaamde landgerechten in de Friese gebieden, welke collectie later een officiële status kreeg. Zij werd waarschijnlijk in de dertiende of in het begin van de veertiende eeuw afgerond. In het derde deel van deze studie wordt een grondige analyse gegeven van de bepalingen van de 17 keuren en 24 landrechten. Daarbij treedt zo nu en dan ook een verschil van inzicht wat betreft de betekenis van een bepaald woord aan